

În spiritul unui comparatism modern, intenția mea este de a revizita relația dintre două regiuni, una a Italiei și alta a României, două zone al căror specific cultural (înțelegând cultura în sens extensiv) își găsește similarități de structură și expresie care merită a fi studiate în paralelismul și interferența lor. Operațiune oportună nu doar dintr-o perspectivă istorică, ci mai ales din cea a unui prezent și a unui viitor european comun, fie și datorită unui amănunt statistic cât se poate de semnificativ: în momentul de față, a treia comunitate etnică din orașul-capitală al Banatului, Timișoara, este, ca pondere numerică, cea italiană

(aproximativ 12.000 de rezidenți), fiind depășită doar de comunitatea maghiară și devansând așadar cantitativ alte două comunități tradiționale (cea germană și cea sârbă). Spre a mai nota și faptul că în regiunile italiene Veneto și Friuli Venezia Giulia (de unde provine, de altfel, în proporție covârșitoare comunitatea italiană din Timișoara și Banat), numărul rezidenților români plasează comunitatea românească pe locul doi, după cea autohtonă.

Repere istorice

Un simplu rapel istoric confirmă faptul pe care cifrele de azi îl pot doar sugera: anume, că între cele două regiuni există relații extrem de vechi. Să începem prin a-l aminti pe Giorgio Sagredo, născut la Veneția la sfârșitul secolului al X-lea, descendent al unei familii dalmate, nimeni altul decât viitorul sfânt Gerardo (sau, pentru catolicii de limbă germană, Sankt Gerhardt), numit de regele Ștefan episcop de Cenad la începutul veacului al XI-lea. Misionariatului și eforturilor sale de ctitor li se datorează transformarea micii localități din Banat într-un pol al vieții creștine din zonă și nu mai puțin într-un centru cărturăresc de anvergură, datorită fabuloasei sale biblioteci, din păcate distrusă. Fără a avea competența științifică necesară decelării adevărului, să mai consemnăm – preluând ipoteza unor istorici[1], numele lui Paulus Sanctinus Ducensis, autorul unui tratat pentru uzul strategilor, care prezintă în anexă prima reprezentare cartografică a Țărilor Române. *Despre arta militară și mașinile de război*, ciudatul volum[2], amplu ilustrat de însuși autorul său, a fost redactat în veacul al XIV-lea, se pare, la Timișoara, pentru Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, „în timp ce acesta pregătea în Banat cruciada anti-otomană la care au participat numeroase armate de cavaleri occidentali, precum și armata română condusă de Mircea cel Bătrân, domnul Țării Românești – cruciadă care s-a încheiat prin înfrângerea armatelor creștine în lupta de la Nicopole, în ziua de 25 septembrie 1396”[3].

O altă figură de mare notorietate în aceeași epocă este cea a lui Filippo Buondelmonte degli Scolari, florentin de origine, al cărui portret (realizat de Andrea del Castagno) poate fi contemplat și azi la Uffizzi. Cunoscut mai ales sub numele de Pippo Spano de Ozora, importantul om de arme, fidel aceluiasi Sigismund de Luxemburg, este numit comite de Timiș între 1404-1426, perioadă în care se distinge în campaniile anti-otomane din zonă, dar și prin cele duse în regiunile Friuli și Veneto. Faptul că își găsește sfârșitul în 1426 la Lipova (Lippa) marchează cu încă un episod interferențele macro- și micro-istoriilor amintite[4].

Despre aportul generalilor italieni Sforza Pallavicini sau Giambattista Castaldo pe frontul anti-otoman din Banat de la jumătatea veacului al XVI-lea istoricii zonei au scris pagini consistente[5]. După 1552 Timișoara și Banatul intră – pentru mai bine de 150 de ani – sub autoritate otomană, pentru ca marea campanie de sub conducerea prințului Eugen de Savoya să se încheie cu succes în 1716-1718, când, eliberate, Timișoara și Banatul intră sub jurisdicția și controlul Curții Imperiale de la Viena, cu intermitențe, pentru o lungă perioadă de timp. Nu poate fi omisă din sudul istoric contribuția valurilor succesive de coloniști italieni la industrializarea unei vaste regiuni aflate în administrarea Imperiului Habsburgic. Să nu uităm că unul din cele mai valoroase documente care pun în pagină istoria acestui Banat colonizat și de italieni (alături de austrieci, germani, cehi, slovaci, francezi) este volumul venețianului Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului timișan*, tipărită în 1780 în italiană și germană, la Milano, respectiv Viena[6], după o documentare de mai bine de doi ani la fața locului (1774-1777). Li se datorează italienilor (numeroși proveniți din zona Friuli) începuturile industriei mătăsii în Banat, primele plantații de orez, noile tehnologii viticole, amenajările hidrotehnice.

Timișoara–Trieste: similarități și diferențe

Revenind la destinul istoric al celor două zone, marcat în primul rând de evoluția orașelor-centre Trieste, respectiv Timișoara, să subliniem de la bun început, în același spirit comparatist, similaritățile, dar și diferențele de fond care le structurează. Dacă ambele își revendică (evident, în proporții diferite) un trecut roman, doar Trieste își poate proiecta un mit celebru, cel care îl transformă în loc de popas al argonauților

conduși de însuși Iason. Timișoarei și Banatului timișan, eruditul francez Augustin Calmet, prietenul lui Voltaire, le destinează doar un mit barbar, cel al vampirilor care sangvisug snaga unui regiment imperial în plin veac al Luminilor[7].

După secole de istorie câtuși de puțin lineară și calmă, marcată de dependențe politice și administrative diferite, când – spre deosebire de zona triestină – Banatul cunoaște peste 150 de ani de ocupație otomană, începutul secolului al XVIII-lea, mai exact 1716 și 1719, marchează pentru Timișoara, respectiv Trieste, startul modernizării. Ambele dobândesc începând de atunci un statut de orașe nodale, de centre ale unor regiuni bine definite civilizațional și cultural, dar în același timp deținând o poziție marginală (topic) în raport cu centrul real al puterii politice și administrative – Viena –, poziție perpetuată aproape 200 de ani. În acest interval, ca atâtea alte orașe din fostul Imperiu (Vilnius, Cernăuți, Bratislava, Novi Sad), Trieste și Timișoara devin într-o rețea noduri margino-centrice, sintagmă câtuși de puțin paradoxală. Aflate – geografic – la periferia uriașului conglomerat de națiuni, ele își consolidează rapid un prestigiu care le transformă în centre ale regiunilor aferente. În ambele cazuri este vorba despre un prestigiu economic, civilizațional și cultural, cu următoarele distincții. Trieste beneficiază de poziția sa privilegiată de port maritim, citadelă bancară și centru al Rivierei central-europene. La o asemenea anvergură orașul din câmpia Banatului nu are cum să aspire, deși în visele sale de grandoare – specifice zonei, aș îndrăzni să afirm, timișorenii au proiectat și chiar construit un impresionant sediu al căpităniei portului de pe Bega, râu navigabil, de altfel.

Nici statutul de oraș care a experimentat excepțional modernitatea literară în spațiul Europei Centrale[8] conferit Triestului nu are cum să fie compatibil cu ceva similar ca anvergură din trecutul Timișoarei. În schimb, aceasta (și întreaga regiune a Banatului) a recoltat toate beneficiile unui alt gen de statut-unicat, unul civilizațional, și anume acela de „laborator”, de spațiu al experimentului (de la politici demografice de colonizare, la conceperea țesutului urban și rural, de la exersarea unor politici fiscale, la inovații în domeniul administrației publice, dar mai ales în câmpul noilor tehnologii – rețea de căi ferate, tramvai cu cai și electric, iluminat stradal, telefonie, industrii ultra-modernizate pentru epoca respectivă), pe care i l-a conferit cu maximum de pragmatism și mercantilism Curtea Imperială preț de două secole.

Se configurează deja un paralelism istoric edificator între cele două orașe și zonele lor adiacente, cu o primă observație. Aceea că în Banat și la Timișoara, parcursul bisecular, în mare coerent și stabil, generator de un relativ echilibru social, fără frustrări socio-economice majore, a favorizat încă un element decisiv pentru definirea arealului: specificul său de răscruce culturală, de spațiu al interferenței dominant neantagonice între etnii, religii, confesiuni, limbi, culturi. Am putea afirma același lucru despre zona triestină, cu precizarea că în istoria sa de secol XX există câteva momente de mare tensiune, escaladată cu maximum de violență, cu precădere în anii celui de-al doilea război mondial și imediat după încheierea lui, care pot spulbera imaginea unui spațiu cosmopolit, permisiv, tolerant. Cu toate acestea, tradiția coabitării cu diferitul etnic, lingvistic, cultural, a impus ambele zone la care ne referim ca modele de hibrizi culturali fertili. Descrise prin multi-etnicitatea lor, prin plurilingvism, printr-o mare diversitate culturală, aceste lumi metabolizează în parametri similari problema identității (fie ea de grup sau individuală). Iar literatura se dovedește a fi una din cele mai expresive forme culturale care nu doar tematizează această problemă, ci o și generează, potențează și susține.

Multi- și inter-culturalitatea celor două zone

Într-o suită de 10 interviuri acordate Afroditei Cionchin și apărute în revista *Orizont*, reputatul scriitor și profesor triestin Claudio Magris făcea următoarea declarație: „Am crescut într-o familie italiană; mama vorbea germana, chiar dacă nu foarte bine, tata – franceza și engleza, așa că Mitteleuropa, cu tot ce ține de ea, am descoperit-o mai târziu. Am cunoscut, bineînțeles, trecutul austriac – apartenența Triestului la o mare monarhie multinațională – ca și diferitele componente etnice ale orașului, în special componenta evreiască și cea slavă (în principal, slovenă), contactul dintre ele și majoritatea italiană, apoi componenta germană, cea greacă (știu persoane care au cetățenie greacă, vorbesc grecește în casă, dar nu au ajuns în țara de origine decât după douăzeci de ani, și atunci ca turiști). La acestea se adaugă componenta sârbă – mai închisă și izolată – și cea armeană. Sunt, toate, elemente pe care l-am aprofundat abia mai târziu, ceea ce nu înseamnă însă că nu le-am asimilat la vremea respectivă[9]”.

Așadar, Trieste – un uriaș creuzet multi-etnic și plurilingv. Într-o situație similară se află Timișoara și Banatul, care oferă cercetătorului o cifră impresionantă a diversității etnice și culturale: 22 de etnii și grupuri etnice (români, germani, sârbi, maghiari, evrei, țigani, slovaci, italieni, croați, bulgari, armeni, greci, polonezi, turci, cehi, ucraineni, ruteni, spanioli, tătari, ruși, francezi, arabi), aflate ca pondere în configurații variabile de la o epocă la alta, care vorbesc 22 de limbi, optează religios pentru opt confesiuni și se manifestă cultural în forme instituționalizate sau nu. Realitatea care merită evidențiată și care a fost analizată de ISIG, importantul centru de cercetări sociologice din Gorizia, este unicitatea stabilității non-conflictuale a Banatului în ultimii aproximativ 300 de ani. Analizând potențialurile de conflict pe baze etnice, lingvistice și religioase în lume, cercetătorii au estimat că, într-o zonă cu o diversitate etnică atât de mare cum este Banatul istoric, potențialul de conflict pe bazele menționate se apropie de zero. Fapt (confirmat de istorie) căruia i s-au dat numeroase explicații. Le-am menționat deja pe cele care decurg din standardul socio-economic ridicat al regiunii. Altele, susținute însă de acestea, derivă dintr-un model de coabitare aparte.

Numeroasele comunități etnice au fost puse aici în situația de a interfera organizat sau nu, în primul rând din pragmatism. Ceea ce în limbajul de specialitate se numește schimb și transfer cultural s-a concretizat în Banat încă în secolul al XVIII-lea, cu mult înainte ca două concepte să intre în voga academică: multi- și inter-culturalitatea. Prestanța modelului german, garantul său de eficiență, dar și o politică inteligentă de distribuire „mixată” etnic a terenurilor atunci când Țesutul urban, dar și cel rural, au fost concepute „la planșetă”, permanenta intersecție și interferare la propriu cu celălalt etnic s-au produs aici în etape firești, treptat, fără traume majore. A contribuit mult la realizarea acestui mod echilibrat de acceptare a diferitului și faptul că, în numele acelui „etos al instruirii”, specific Europei Centrale[10], comunitățile etnice au avut aproape în toate perioadele posibilitatea de a-și organiza forme de învățământ și manifestare culturală în propriile limbi, aspect care nu a dus la închiderea lor monadică, ci, dimpotrivă, la o fructuoasă deschidere spre cultura celuilalt. Numărul în creștere al căsătoriilor mixte, bi-, tri- sau chiar cvadri-lingvismul locuitorilor, organizarea unor forme de expresie culturală comune (cotidienele sau periodicele bi- ori tri-lingve – peste 120 între 1870 și 1942), reuniunile de lectură, cafenelele și cluburile literar-artistice, asociațiile profesionale etc. au transformat Timișoara și Banatul într-un spațiu al dialogului, care a refuzat periodic enclavizarea etno-lingvistică dură, fie și în momentele de criză istorică.

Tema identității etno-culturale

La un colocviu internațional organizat de CIRCE (Centre Interdisciplinaire de Recherches Centre-Européennes) de la Université de Paris-Sorbonne (ParisIV) și consacrat miturilor confiniere, am prezentat un studiu intitulat deloc întâmplător *Provincia inter confinia: Un Paradis aux confins*[11]. Pletora de sintagme prin care Banatul a fost asociat de-a lungul timpului unui ținut paradisiac acoperă – mai mult sau mai puțin idealizant – o realitate certificată de istorie: „Terra Nova”, „Mundus Novus”, „Pământul Făgăduinței”, „Eldorado din pustă”, „Grădina Edenului”, „Arcadia”, „Raiul pe pământ”. Unul din primele reflexe ale acestei stări de fapt este modul cu totul aparte în care tema identității etno-culturale a fost interiorizată și trăită concret: un mod mult mai relaxat și mai nedramatic decât în alte regiuni ale țării. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că mai ales în momentele de criză istorică (1918-1919, 1939-1945) această temă nu a cunoscut intensificări, că naționalismele (român, german, maghiar, sârb, evreiesc – sionismul) nu s-au manifestat. Dar – cu infime excepții, spre deosebire de zona triestină, ele nu au dus, prin forme incitatorii, la escaladarea tensiunilor latente.

Cauzele sunt cele pe care le-am schițat deja. Li se adaugă precum un corolar, o dimensiune psihologică decisivă, sentimentul identității și un mod aparte de a-l trăi, pe care îl exprimă sintetic triestinul Claudio Magris: „Cât privește identitatea națională, aceasta nu a constituit pentru mine un subiect de interogație, întrucât m-am simțit întotdeauna italian, componenta greco-dalmată și slavă, din partea mamei – ca și, în cazul Marisei, soția mea, componenta maghiară și slavă, pe care le-a descoperit scriind *Verde apă* (*Verde acqua*) –, fiind motiv de îmbogățire spirituală, și nu de conflict interior. Cred că modalitatea cea mai bună de a ne elibera de obsesia identității este să o acceptăm în aproximarea ei, de o precaritate permanentă, și să o trăim spontan; cu alte cuvinte, s-o lăsăm întrucâtva uitării, așa cum nu ne gândim în fiecare moment al existenței la, să zicem, starea civilă”[12]. Declarații similare pot fi găsite și în memorările unor scriitori care aparțin prin naștere și educație spațiului timișorean și banatic: unii de mare notorietate internațională (Miloš Crnjanski, Danilo Kiš sau Vasko Popa, de pildă), alții importanți pentru configurarea unei culturi zonale (Franz Liebhard, Méliusz József, Franyó Zoltán, Andreas Lillin, Petru Sfetca, Aurel Buteanu etc.), majoritatea „mixând” în genealogii, două-trei etnii sau mișcându-se dezinvolt în două-trei limbi și culturi[13]. De aici poate fi relansată discuția despre beneficiile a ceea ce se numește azi *identitate multiplă*.

Literatura regiunilor. Interferențe central-europene

Una din cele mai spectaculoase forme de manifestare a acesteia este, fără îndoială, literatura, teren pe care Trieste și Timișoara își găsesc numeroase similarități. Marca literaturii triestine de limbă italiană este inconfundabilă în peisajul de ansamblu al literaturii Italiei, ca și, în România, cea a literaturii de limbă română scrisă la Timișoara. Dacă în ce privește fervoarea scrisului, cele două orașe pot intra în competiție prin cantitatea volumelor produse, la cel al notorietății dobândite prin calitatea excepțională a textelor, Trieste surclasează net Timișoara. Să ne oprim asupra primului aspect. Claudio Magris formula extrem de atașant una din mărcile specifice ale orașului său: „Am plecat de la ideea că Trieste, poate mai mult decât alte orașe, este literatură, este cultură, un oraș de scriitori. Umblă pe aici o vorbă memorabilă: Trieste – mai mulți scriitori decât locuitori”[14]. La acest capitol, studiul pe care l-am întreprins în cadrul unui proiect comun cu *Mittleuropa Zentrum* din Dresda, poate proba și excelența Timișoarei. Pentru a oferi partenerului german o bază de date, mai precis un repertoriu al volumelor în proză care fixează memoria orașului Timișoara în secolul XX am inventariat aproximativ 400 de volume redactate în patru limbi, aparținând unui număr de peste 150 de autori. Cifra impresionantă, dat fiind faptul că ea nu include poezii, dramaturgii, criticii și istoricii literari și că se limitează doar la secolul XX. Un instrument de lucru recent apărut și extrem de util, *Dicționar al scriitorilor din Banat*[15] înregistrează peste 250 de nume, din secolul al XI-lea până azi, care scriu în latină, turcă, germană, română, maghiară, sârbă, slovacă. Este adevărat, Timișoara nu a dat un Italo Svevo,

dar l-a născut pe Miloš Crnjanski. E și mai adevărat că Banatul nu are un Umberto Saba, dar notorietatea importanților săi poeți de limbă sârbă, maghiară, germană, română e în continuă creștere. Mă refer la cota internațională atinsă în acest moment de Vasko Popa, Reiter Robert (Franz Liebhard) sau Petre Stoica. La o confruntare riguroasă, întemeiată pe ceea ce s-ar numi canon estetic, Timișoara, Banatul nu au cum să contrapună pleiadei de scriitori din Trieste sau Gorizia decât puține nume. Și totuși. Italo Svevo, Umberto Saba, Scipio Slataper, Giani Stuparich, Carlo Michelstaedter, Carolus Cergoly, Biagio Marin, Roberto Bazlen, Pier Antonio Quarantotti Gambini, Fulvio Tomizza, Claudio Magris își găsesc spirite afine în spațiul despre care vorbim, Banatul secolului XX, intersectat de spiritul a cinci literaturi (mă refer la limba de redactare: română, germană, maghiară, sârbă și slovacă, autorii evrei optând prevalent pentru una din primele trei). Avantajul autorilor din zona Trieste de a fi scris dominant în italiană nu rămâne fără consecințe. Ei sunt validați în marele corpus al literaturii italiene, chiar dacă nu toți au forța iradiantă a unui Svevo sau Saba. Diversitatea lingvistică și culturală a autorilor din Banat nu rămâne nici ea fără repercusiuni. Cei care scriu în alte limbi decât în română sunt cu asupra de măsură validați în spațiile literaturilor naționale respective, dar – deși traduși – insuficient cunoscuți în România. Câteva exemple. În primul rând, marele prozator Miloš Crnjanski și parte din avangarda poetică sârbă din perioada interbelică, legată cultural și de Timișoara[16] (Dušan Vasiljev, Todor Manojlović), ca de altfel, și modernitatea poetică de limbă maghiară (Ady Endre, Reiter Robert). Nu mai puțin, autorii germani, cu precădere cei redevabili postmodernității (Herta Müller, Richard Wagner, de pildă).

Din repertoriul tematic recurent

Dar dincolo de aceasta, ceea ce stimulează comparația și, cu precădere, similaritățile dintre cele două patrimonii literare, este repertoriul tematic recurent în paginile romanelor, jurnalelor, eseurilor, epistolarelor acestor autori. Un repertoriu specific Europei Centrale, în care tema identității (colective și individuale), o identitate de cele mai multe ori crizică se pune cu o intensitate aparte. Relația tensionată cu istoria, fracturile acesteia, repercutate tragic asupra individului și a comunităților, scepticismul în fața unei istorii convulsive, nostalgia idealizantă a unor epoci echilibrate și stabile, cosmopolitismul, raportul centru-margine (în care marginile, provinciile, în cazul nostru, amplifică mimetic, dar și parodiază prin distanțare modelul centrului), relația cu Celălalt etnic (religios, cultural) – între deschidere și blocaj, între dialog și aversiune (pe toată scala formelor de neacceptare șovină și xenofobă), identitatea evreiască, agonicul, obsesia vidului, derealizarea, ura de sine, voluptatea autosuprimării, maladivul, estetizarea energiilor vitale, imaturitatea, masochismul, masculinitatea imposibilă etc. etc. Deși, la o primă vedere, acest repertoriu tematic pare a fi comun întregii modernități artistice occidentale, în spațiul pe care îl avem în vedere – Europa Centrală, căreia îi aparțin și cultural zona triestină și Banatul, ele se manifestă cu o intensitate și insistență obsesivă[17]. Aceasta, cu atât mai mult cu cât în chiar arealul central-european au fost elaborate în mare parte teoriile care au stimulat și susținut problematica la care m-am referit (de la psihologie și psihanaliză la filosofie, de la teoria culturii la cea a artei, de la filosofia istoriei la socio-politologie și economie). Ele au avut un ecou imediat în cele două provincii, găsind pregătită o întreagă elită intelectuală pentru dezbateră și diseminarea respectivelor idei. Iată ce îi conferă, în viziunea lui Claudio Magris, o specificitate aparte Triestelui: caracterul de „paradox viu” „al unui centru care pare izolat, dar care a știut să fie un „laborator” unde s-au experimentat activ temele majore ale crizei ce a caracterizat întreg secolul XX. Am încercat să surprindem unicitatea acestui oraș care, aflat la răspântie, reflectă – adesea dramatic – tensiunile europene, tensiunile între diversele etnii (italiană, germană, slavă); un oraș în care a fost posibil să conviețuiască iredentismul și cultul lui Franz Iosef, cosmopolitismul și închiderea în sine. Profund triestine și, totodată, internaționale, de o modernitate pe care astăzi o putem înțelege mai bine, sunt figurile marcante ale spiritului triestin”[18]. Numele invocate de Claudio Magris au fost deja pomenite. Deloc întâmplător, primele traduceri ale unor poeți de anvergură lui Saba au fost înregistrate la Timișoara (în perioada interbelică, operă a cultivatului Petru Sfetca), ca și dezbateră intelectuală asupra literaturii triestine propriu-zise (în cadrul fundației „A Treia Europă”, începând din 1997)[19].

Claudio Magris și Timișoara central-europeană

Chiar dacă amploarea fenomenului literar-artistic și științific timișorean nu are cum să egaleze în perioada interbelică „fenomenul Trieste”, modelul pe care cultura Timișoarei (în sens extensiv) îl propune României în perioada post-belică, în chiar anii totalitarismului și mai ales după 1989, își poate găsi similarități de fond cu spiritul triestin. Este poate unul din argumentele care îl determină pe Claudio Magris să afirme într-unul din interviuri:

„Mai întâi aș vrea să vă spun că întâlnirea cu locul din care veniți dumneavoastră a constituit pentru mine o experiență de neuitat. Am fost în România de mai multe ori, însă prima dată am văzut numai Timișoara și o parte din Banatul românesc, după ce trecusem, așa cum ați menționat, prin Banatul sârbesc. Ajungeam astfel în ultima țară danubiană, despre care știam că este profund marcată de regimul comunist, însă mi-am făcut intrarea prin acea zonă care îmi era cea mai apropiată spiritual și, ca atare, îmi apărea mai ușor de descifrat. Este vorba despre Timișoara, care, cu siguranță, îmi era mult mai accesibilă, ca *forma mentis*,

decât Bucureștiul sau un alt oraș al României. A fost o intrare într-un spațiu care în același timp îmi confirma, dar îmi și modifica perspectiva. Îmi amintesc că era o zi splendidă, am și acum prezentă în memorie imaginea clădirilor istorice ale orașului – Piața Unirii în care domnește, ca în toate piețele Mitteleuropei, monumentul Trinității – era ca și cum m-aș fi întors în Europa familiară mie, dar, totuși, pătrundeam într-o lume nouă, diversă, încercând să identific acele elemente despre care citisem în literatură, căutam oameni și locuri – în primul rând cetatea cu bastioanele care înfruntă timpul.

Am trăit o experiență foarte puternică și total diferită de ceea ce a fost apoi, pentru mine, România propriu-zisă, pe care am evocat-o în capitolul danubian. Timișoara am prezentat-o în altă parte – bineînțeles că este un teritoriu românesc –, însă am receptat-o ca aparținând unui context cultural diferit, marcat de coordonate specifice și de o poezie de altă factură. În esență, am receptat Timișoara mai mult ca un spațiu central-european și mai puțin est-european, cu o dimensiune aș spune mai puțin senzorială – vorbesc despre percepția personală – mai elevată, intensă, cultă, mai limpede într-un fel. Practic, o cheie a României”[20].

Adriana Babeți

NOTE

1. Paulus Sanctinus Ducensis, *Tratat despre arta militară și mașinile de război*, Traducere și comentarii, Sudiu, Note, Glosar și Indici de Ion Dumitriu-Snagov, volum apărut cu foaia de titlu Ion Dumitriu-Snagov, *Țările Române în secolul al XIV-lea. Codex Latinus Parisinus*, București, Editura Cartea Românească, 1979.
2. v. Petru Creția, *O umbră târziu medievală printre noi: Paulus Sanctinus Ducensis*, în *Epos și logos*, București, Editura Univers, 1981.
3. Ion Dumitriu-Snagov, *op. cit.*, p. 18.
4. v. documentatul studiu al lui Ioan Hațegan, *Philippe Scolari – un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara, Editura Mirton, 1997.
5. Ioan Hațegan, *Banatul în fața cuceririi otomane*, în *Patrimonium Banaticum*, vol. IV, Timișoara, 2005, pp. 149-170.
6. Versiunea românească a volumului apare peste două veacuri și i se datorează lui Costin Feneșan. v. Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984.
7. Augustin Calmet, *Dissertation sur les apparitions des esprits et sur les vampires et revenants*, în Roger Vadim, *Histoires des vampires*, Paris, Robert Laffont, 1960.
8. v. Claudio Magris, Angelo Ara, *Trieste. Un'identità di frontiera*, Torino, Einaudi, 1982.
9. Claudio Magris, *Orice scriitor este un om al frontierei*, dialog cu Afrodita Cionchin, „Orizont”, 2002, nr. 9.
10. v. Virgil Nemoianu, *Cazul etosului central-european*, în *Europa Centrală – nevroze, dileme, utopii*, coord. Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Editura Polirom, 1997.
11. Adriana Babeți, *Provincia inter confinia: Un Paradis aux confins*, în *Cultures d'Europe Centrale*, no. 4, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), 2004.
12. Claudio Magris, *Un carnaval nebun și sângeros*, dialog cu Afrodita Cionchin, „Orizont”, 2003, nr. 1.
13. Un bilanț parțial al acestor depoziții e realizat în volumul *Europa Centrală – memorie, paradis, apocalipsă* (coord. Adriana Babeți și Cornel Ungureanu), Iași, Editura Polirom, 1998.
14. Claudio Magris, *Orice scriitor este un om al frontierei*, dialog cu Afrodita Cionchin, „Orizont”, 2002, nr. 9.
15. *Dicționar al scriitorilor din Banat*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005, concepție, coordonare generală și revizie, Alexandru Ruja.
16. v. în acest sens amplul studiu și antologia *Sârbii în avangardă*, realizate de Ioan Peianov Radin, în *Vatra*, 2005, nr.7-8.
17. v. Cornel Ungureanu, *Mitteleuropa periferiilor*, Iași, Editura Polirom, 2002 și Adriana Babeți, *Identitate și criză în Europa Centrală*, în *Dilemele Europei Centrale*, Timișoara, Editura Mirton, 1998.
18. Claudio Magris, *Orice scriitor este un om al frontierei*, dialog cu Afrodita Cionchin, „Orizont”, 2002, nr. 9.
19. A se vedea în acest sens *Europa Centrală, memorie, paradis, apocalipsă*, Iași, Polirom, 1998, Claudio Magris, *O altă mare*, București, Editura Univers, 1999, în românește de Afrodita Cionchin, postfață de Daciana Branea, precum și teza doctorală a timișorencei Afrodita Cionchin, *Trieste e triestinità. Caratteri mitteleuropei della letteratura triestina dell'Ottocento*, Universitatea București, 2005, coordonată de prof. dr. Doina Condrea-Derer.
20. Claudio Magris, *„Danubius”, angosa defensivă*, dialog cu Afrodita Cionchin, „Orizont”, 2002, nr. 11.

* Apărut în revista „Studii de Literatură Română și Comparată”, Ed. Universității de Vest, 2008, vol. XXIV.